

POTRZEBA EDUKACJI W ZAKRESIE KULTURY BEZPIECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO

Wstęp

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na potrzebę edukacji w zakresie kultury bezpieczeństwa informacyjnego w warunkach płynnego życia i legitymizacji społeczeństwa ryzyka. W warunkach tych nieumiejętność radzenia sobie z nadmiarem informacji na poziomie indywidualnym i zbiorowym (instytucjonalnym) prowadzi do zagrożenia bezpieczeństwa obywateli, ich tożsamości, ulegania manipulacji prowadzonej przez decydentów wpływu, przekształcania infosfery w poligon walki informacyjnej, na którym niedoinformowani aktorzy są łatwym celem ataków ze strony podmiotów dążących do odebrania im prawa o samostanowieniu. Stąd tak ważnym zadaniem staje się uwrażliwienie społeczeństwa na ataki informacyjne poprzez kształtowanie kultury bezpieczeństwa, a szczególnie kultury bezpieczeństwa informacyjnego.

Zwrócenie uwagi na ideę „uczenia się przez całe życie” (*lifelong learning*), skrytykowaną przez C. Borg i P. Mayo i przywołaną w książce Zygmunta Baumana na temat płynnego życia, zmusza do refleksji nad rozróżnieniem pomiędzy tym pojęciem a „kształceniem przez całe życie” (*lifelong education*) w kontekście edukacji dla bezpieczeństwa informacyjnego. W słowie „uczenie się” eksponowana jest wartość samodzielnego sterowania własną edukacją i odpowiedzialności podmiotu uczącego się za jakość tej edukacji. W tle tych założeń sformułowanych z myślą o nowoczesnym systemie edukacji kryje się możliwość „zrzeczenia się odpowiedzialności państwa za zapewnienie właściwego poziomu kształcenia, do którego ma prawo każdy obywatel demokratycznego społeczeństwa”, jak również obarczanie pracowników konsekwencjami „nieumiejętności sprostania wyzwaniom współczesności”

¹ Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Instytut Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej (zmiana nazwy w 2018 r. na Instytut Nauk o Bezpieczeństwie).

(Bauman, 2007, s. 195), także w obszarze bezpieczeństwa informacyjnego. „Uczenie się” wymaga oprócz świadomości tego procesu, dostępu do zróżnicowanych źródeł informacji, nowoczesnej infrastruktury informacyjnej oraz kompetencji komunikacyjnych i informacyjno-medialnych. Wymaga też kultury uczenia się wspieranej przez kulturę informacyjną, którą należy kształtować i rozwijać. Nie jest ona wrodzona, a jej brak w społeczeństwie konsumpcyjnym pogłębia proces wykluczenia społecznych grup traktujących „uczenie się” jako zadanie łatwe, bezstresowe, które powinno dawać poczucie zabawy i nie pochłaniać zbyt wiele czasu i energii. Przerzucając na „uczących się” ciężar samodzielnego zdobywania wiedzy na temat kompetencji informacyjnych, zakładając, że ich umiejętności w tym zakresie są wystarczające ponieważ wychowali się w środowisku najnowszych technologii medialnych, uwaga dysponentów edukacji skoncentrowana jest na infrastrukturze technologicznej. Zapomina się, że kompetencje informacyjno-medialne uczących się należą do kluczowych w samokształceniu i edukacji instytucjonalnej. Bez nich trudno nauczycielowi pełniącemu głównie rolę przewodnika i facylitatora w procesie zdobywania wiedzy przez podmiot kierować jego rozwojem. Badania prowadzone nad poczuciem własnej sprawności informacyjnej i medialnej respondentów prowadzą do wniosku, że nie są oni dostatecznie przygotowani do refleksyjnego uczestnictwa w procesie informacyjnym, zawyżając ocenę własnych umiejętności w tym obszarze (Kamińska-Czubała, 2016, s. 55-72; Batorowska, 2016, s. 61-89; Batorowska, 2017, s. 177-191). Braki w edukacji informacyjno-medialnej wynikające z pomijania tej tematyki w programach nauczania i przerzucenia odpowiedzialności za ich opanowanie na podmiot uczący się skutkują wykształceniem niedojrzałych zachowań informacyjnych ograniczających horyzont informacyjny tych osób i zubożając ich informacyjne światy (Kamińska-Czubała, 2013, s. 237).

Celowo, jak podkreśla Paweł Znyk, pomijany jest element refleksyjnego odbioru mediów, analizowania informacji, namysłu nad problemami kultury informacyjnej, aby społeczeństwo nie było krytyczne w swoich osądach, ale przejmowało obraz narzucony przez dysponentów środków masowego przekazu (Znyk, 2011, s. 9). Takim społeczeństwem łatwiej jest sterować i osiągać cele stawiane przez dysponentów wpływu. Doskonale przedstawia obraz państwa, w którym społeczny ład informacyjny² jest zachwiany i prowadzi do coraz większego uzależnienia społeczeństwa od dysponentów informacji i mediów. Józef Oleński obarcza elity autokracji i kleptokracji winą za świadome pozbawianie mas aktywności społecznej i obywatelskiej oraz kreowanie

² „Społeczny ład informacyjny to kompleksowy, spójny system społecznych norm informacyjnych, społecznych procesów informacyjnych, społecznych systemów informacyjnych, społecznych zasobów informacyjnych w państwie, społeczeństwie, w gospodarce narodowej i w skali międzynarodowej zaspokajający potrzeby informacyjne ludzi, podmiotów gospodarki narodowej i instytucji sfery publicznej” za: (Oleński, 2006, s. 19).

konsumpcyjnego stylu życia. W warunkach kleptokracji model społecznego ładu informacyjnego opiera się „na posiadaniu przez państwo monopolu na środki masowego przekazu, edukację i badania naukowe oraz na wyłącznej dominacji sterującej funkcji informacji nad pozostałymi jej funkcjami”, co pozwala na „transfer środków publicznych do określonej grupy podmiotów, a prawo jest stanowione w taki sposób, aby ułatwiało i chroniło procesy transferu środków do wybranych jednostek prywatnych” (Oleński, 2015, s. 31, 34). Także system autokratyczny scentralizowany bądź rozproszony stanowi wyraźne zagrożenie dla społecznego ładu informacyjnego. W systemach tych nadrzędnym celem państwa jest bezpieczeństwo, trwałość i rozwój aparatu państwa, a środkami zapewnienia tego bezpieczeństwa jest gospodarka i społeczeństwo (Oleński, 2015, s. 24). Układ scentralizowany ma strukturę hierarchiczną i często dochodzi w nim do przeciążenia informacyjnego naczelných organów państwa decyzjami szczegółowymi i kontrolą ich realizacji. Natomiast w systemie rozproszonym autonomiczne systemy, procesy i zasoby informacyjne są dublowane, niespójne i nie podlegają kontroli jakości i aktualności informacji. Jak zaznacza J. Oleński przekroczenie granic rozproszenia kompetencji i autonomizacji instytucji tworzących aparat państwa może doprowadzić do przekształcenia tego systemu w system kleptokratyczny (Oleński, 2015, s. 30, 43). Oba systemy prowadzą do pogorszenia dostępu obywateli do informacji jako dobra publicznego, zdejmując z siebie odpowiedzialność za społeczny ład informacyjny gwarantujący obywatelom prawo do informacji.

Z. Bauman ukazując płynność życia współczesnego człowieka w większości jego obszarów przestrzega, że świadome utrzymywanie ludzi w stanie niewiedzy prowadzi do paraliżu jego woli, a człowiek, który nie wie czego się spodziewać i nie potrafi właściwie oceniać sytuacji, przejawia wręcz patologiczną ignorancję polityczną. Jest on jednak dla władzy bardzo przydatny, „gdy trzeba zdławić głos demokracji lub skrępować jej ręce” (Bauman, 2007, s. 201-202), dlatego „demokratyczna polityka nie przetrwa zbyt długo w obliczu bierności obywateli wynikającej z ich politycznej ignorancji” i braku świadomości informacyjnej (Bauman, 2007, s. 199).

Bezpieczeństwo informacyjne w kontekście niewiedzy, nadprodukcji informacji i braku kompetencji informacyjnych

Życie w płynnym świecie wymaga od jednostki bycia w ciągłym ruchu, akceptowania zmiany za wszelką cenę, bez względu na konsekwencje. Jest to życie podporządkowane konsumpcji. Konsumuje się wszystko, szczególnie informacje. Wykorzystuje się je natychmiast i jeszcze szybciej zapomina. Konektywistyczne umysły zwalniane są od konieczności zapamiętywania informacji i ich gromadzenia, ponieważ w płynnym życiu cenne są tylko te najnowsze, docierające w czasie rzeczywistym. Ceni się bardziej umiejętność poruszania się w gąszczu informacji, niż zdolność jej interpretacji, oceny,

rozumienia znaczenia. Jest ich tyle, że w każdej chwili mogą być zastąpione nowymi, ale niekoniecznie wartościowymi. Nie sprawdza się ich wiarygodności, bo nie ma na to czasu. Uznaje się za zweryfikowane te, które najintensywniej wdzierają się do świadomości odbiorców różnymi kanałami. Ich ogrom i napór są tak duże, że świadomie rezygnuje się z poszukiwania danych trudniej dostępnych, ukrytych w zasobach Internetu, których wydobycie wymaga specjalistycznych umiejętności informacyjnych. Zarządzanie pozyskanymi informacjami sprowadza się zatem do zarządzania linkami i opanowania sposobów szybkiego przemieszczania się z jednego węzła informacji do kolejnego. Systemy Personal Information Management (PIM) i Personal Knowledge Management (PKM) (Materska, 2012, s. 65) pozwalające na sprawne docieranie do informacji i wiedzy już pozyskanej, nie mieszczą się w koncepcji płynności życia, bowiem dwa razy nie wykorzystuje się tej samej informacji. Jak więc dotrzeć do wiedzy na temat przeszłych zdarzeń i opinii o nich, z którymi kiedyś polemizowaliśmy, jak odtworzyć własne przemyślenia na nurtujące tematy? Nie bez przyczyny pisałam, że PIM i PKM „nie są jedynie ułatwieniem w poruszaniu się w cyfrowym świecie, ale warunkiem koniecznym do aktywnego i podmiotowego w nim funkcjonowania. Przyczyniają się do podjęcia refleksji, nadawania sensu informacjom, oceniania na podstawie wnikliwej analizy, wnioskowania, racjonalności podczas decydowania” (Batorowska, 2018a, s. 141). Nie można tworzyć nowej wiedzy nie mając świadomości skutków działań podejmowanych w przeszłości i ignorując fakty mające miejsce w otaczającej nas rzeczywistości. Nie uczymy się na błędach, ponieważ w płynnym życiu nikt już nie pamięta, że popełniono błędy lub zreinterpretowano ich znaczenie. Przez brak zaangażowania w sprawy społeczne, publiczne, polityczne, odsuwając je na dalszy plan, a koncentrując się na konsumowaniu dóbr i informacji użytecznych w konsumpcyjnym stylu życia, skazujemy się na popełnianie podobnych błędów, ale coraz częściej w wymiarze globalnym i o sile zagrażającej istnieniu nas samych. Ignorancja ludzi, pycha decydentów i niewiedza na temat ryzyka, w którym uczestniczymy jako ofiary, sprawia, że stajemy się, jak konkluduje Ulrich Beck, społeczeństwem symbolizującym kozła ofiarnego, na którego próbuje się zrzucić odpowiedzialność za rozwiązanie problemu zagrożeń (Beck, 2002, s. 63-64, 97). Píše on, że w społeczeństwie ryzyka proletariat w całości „narażony jest na bardziej lub mniej uchwytnie ogromne niebezpieczeństwa”, nie będąc ich w pełni świadomym i nawet tworząc wspólnoty zagrożeń podejmujące próby oporu, napotyka na „egoizm państw narodowych i dominujących w społeczeństwie partii i organizacji broniących swoich interesów” (Beck, 2002, s. 64). Ludzie żyjący w wysoko rozwiniętej cywilizacji, w otoczeniu płynnego ryzyka (niezdefiniowanego, zmiennego, niemożliwego do oszacowania), zgodnie z koncepcją cytowanego profesora socjologii, narażeni są na wytwarzaną przez lawinowy rozwój nauki nieusuwalną niewiedzę. Za przyczynę zagrożenia ludzkości w wymiarze globalnym, cytowany badacz

uznaje stan niemożności wiedzy na temat skutków ubocznych rozwoju technologicznego, a „poszerzanie wiedzy o świecie i poszukiwanie nowych informacji tworzy [według niego] nowe formy ryzyka, w odniesieniu do których raczej nie mamy wcześniejszych doświadczeń” (Beck, 2012, s. 179). Ryzyko staje się tym większe, jeżeli na ten stan niewiedzy nałoży się stan niedoceniania przez większość populacji ludzkiej znaczenia własnej świadomości między innymi w obszarze:

- wpływu niewiedzy, apatii, zniechęcenia i ignorancji politycznej oraz rezygnacji z edukacji obywatelskiej na możliwość dokonywania wyborów i zachowanie warunków dających możliwość ich podejmowania,
- krytycznego osądu rzeczywistości wymagającego weryfikowania odbieranych komunikatów,
- refleksyjnego podejścia do obdarzania nauki i techniki bezwarunkowym zaufaniem,
- niedostrzegania ryzyka wynikającego z niedostatecznej informacji o nim,
- zgody na powszechną inwigilację w zamian za nieokreślony poziom bezpieczeństwa,
- wiedzy o mechanizmach wpływu i manipulacji informacją oraz możliwości jej zastosowania w walce informacyjnej,
- roli mass mediów w kształtowaniu i rozwiązywaniu kreowanych przez nie problemów politycznych, społecznych, gospodarczych,
- znaczenia potopu informacyjnego na podejmowanie decyzji pod presją stresu informacyjnego,
- wpływu przyspieszenia tempa rozwoju technologicznego na możliwości percepcji informacji przez człowieka,
- poczucia wystarczających własnych kompetencji w zakresie poruszania się w hybrydowym środowisku informacyjnymi i zarządzania w nim informacją.

Ludzie, którzy mają niskie wykształcenie i reprezentują niski ludzki kapitał, ponieważ są społecznie i ekonomicznie nieuprzywilejowani, nie myślą o inwestowaniu w przyszłość. Jakob Arnoldi podążając tokiem rozumowania Georga Simmela, łączy świadomość i umiejętność przewidywania ryzyka i niepewności ze świadomością i umiejętnością przewidywania przyszłości i wynikających z tej refleksji nowych możliwości (Arnoldi, 2011, s. 216-217). Umiejętność dostrzegania i wykorzystywania szans jakie niesie ze sobą rozwój cywilizacji wymaga dostępu do zasobów informacji, rzetelnej wiedzy obywateli na temat ryzyka w modernizowanym obszarze rzeczywistości, umiejętności krytycznej analizy komunikatów i sprawności zarządzania pozyskaną informacją, co nie jest potrzebą ani powszechną, ani priorytetową w kontekście biedy i ubóstwa większości populacji ludzkiej.

Spółczesne społeczeństwo ryzyka jest społeczeństwem nadmiaru dóbr generowanych przez rozwój nauki i współczesne technologie. Ten nadmiar dotyczy

także nadprodukcji informacji naukowych, sterowanego „namnażania informacji”, lawinowego rozprzestrzeniania patogenów informacyjnych (Lewandowska, 2018, s. 677-689), masowego zakłócania informacji i ich zniekształcania itp. Współczesna zainfekowana infosfera wymaga ochrony ze strony ekologii informacji i kultury bezpieczeństwa. Także człowiek w niej funkcjonujący potrzebuje ochrony przed zalewem informacjami toksycznymi wprowadzającymi zamęt w racjonalnym konstruowaniu rzeczywistości oraz atmosfery kultury bezpieczeństwa, aby móc uczestniczyć w procesie informacyjnym pozwalającym na sprawne komunikowanie się, gwarantujące jej uczestnikom poczucie bezpieczeństwa w prywatnej i publicznej przestrzeni informacyjnej, szczególnie w procesach decyzyjnych (Wrzosek, red., 2017, s. 153). Infosfera narażona na ciągle świadome bądź nieświadome ataki, jako miejsce nieustannej walki informacyjnej musi być chroniona przez system permanentnej edukacji całego społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa informacyjnego. Ta sfera w edukacji dla bezpieczeństwa nie jest dostatecznie wyeksponowana ani w programach kształcenia, ani w działaniach decydentów odpowiedzialnych za podnoszenie poziomu kultury bezpieczeństwa.

Kultura bezpieczeństwa informacyjnego

W szerokim podejściu do problemów kultury bezpieczeństwa, przedstawia się kulturę bezpieczeństwa informacyjnego jako czynnik kształtujący odporność społeczeństwa na ataki informacyjne i podnoszący jego świadomość na temat współczesnej wojny informacyjnej (Batorowska, 2018c). Żyjąc w środowisku „namnażania się informacji”, w którym poddawana jest ona procesowi manipulacji i zniekształcania w celu dezinformowania „przeciwnika”, uczestniczymy w permanentnej walce informacyjnej. W walce tej orężem jest informacja a celem podporządkowanie przez agresorów umysłów zaatakowanej ludności. Do walki tej należy się przygotować. W tym celu konieczne jest kształtowanie kultury bezpieczeństwa informacyjnego społeczeństwa.

Kulturę tę można określić jako sferę aktywności człowieka kształtowaną przez świadomość informacyjną i sposób myślenia o bezpieczeństwie; wartości, normy i reguły wspierające potrzebę podwyższania poziomu kultury bezpieczeństwa pozwalającej dostrzegać wyzwania, szanse i zagrożenia w lokalnej i globalnej przestrzeni informacyjnej; postawy wpływające na uwrażliwienie społeczeństwa na znaczenie bezpieczeństwa i kształtowanie zachowań charakterystycznych dla dojrzałych informacyjnie użytkowników infosfery współodpowiedzialnych za to bezpieczeństwo. Zachowania te wynikają z oddziaływania na siebie wymienionych powyżej komponentów kultury. Odnoszą się one do przedmiotów i innych wytworów związanych z bezpieczeństwem informacyjnym i uczestnictwem podmiotów w procesie informacyjnym (Cieślarczyk, 2015, s. 16-28). Kluczowym komponentem tej kultury jest kultura informacyjna i rozwijane przez nią kompetencje infor-

macyjne. Oznaczają posiadanie specyficznego rodzaju wiedzy wykorzystywanej we wszystkich sferach życia indywidualnego i społecznego do refleksyjnego podejmowania decyzji oraz stanowią podstawowy warsztat pracy dla specjalistów od zarządzania bezpieczeństwem informacyjnym.

Komponentami kultury bezpieczeństwa informacyjnego są również kompetencje komunikacyjne, międzykulturowe, technologiczne, a także etyka informacyjna, prawo informacyjne, ekologia informacji, wychowanie do mass mediów i wychowanie do informacji, polityka informacyjna, profilaktyka informacyjna i inne.

Podsumowując, kultura bezpieczeństwa informacyjnego wymaga umiejętności „skupiania się i poszukiwania odpowiedzi na pytania dotyczące tego, czy wykorzystywanie i posługiwanie się daną informacją, opieranie się na niej, będzie służyło bezpieczeństwu tego podmiotu i innych podmiotów: czy będzie pozytywnie oddziaływało na ich otoczenie, czy też będzie mogło powodować jego degradację”, szczególnie w odniesieniu do obszaru wartości, norm i zasad (Filipek, 2017, s. 170-180). Wysoki poziom tej kultury Agnieszka Filipek łączy z nieobojętnością na inne wymiary przedmiotowych kultur bezpieczeństwa. Obszarem zainteresowania kultury bezpieczeństwa informacyjnego są zatem problemy:

- budowania świadomości bezpieczeństwa informacyjnego wśród społeczeństwa;
- pozyskiwania wiedzy o zagrożeniach generowanych przez cywilizację cyfrową;
- odpowiedzialności za utrzymywanie stanu bezpieczeństwa w infosferze;
- pielęgnowania wartości, na których można budować bezpieczeństwo jednostki i narodu;
- kształtowania postaw ludności wobec problemów bezpieczeństwa informacyjnego, ich emocji związanych z dążeniem do przeciwdziałania zagrożeniom i wzmacniania więzi;
- kształtowania zachowań, które sprzyjają budowaniu poczucia bezpieczeństwa informacyjnego i niwelowaniu stanów zagrożenia.

Podsumowując, należy przyjąć za A. Filipek, że związana jest ona z „opieraniem się na utrwalonym, akceptowanym, ogólnoludzkim systemie wartości w kwestii przekształcania rzeczywistości w oparciu o otrzymywane informacje” (Filipek, 2017, s. 178).

„Bezpieczeństwo informacyjne w sektorze publicznym” na studiach magisterskich w Instytucie Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie

Obszary edukacji dla bezpieczeństwa informacyjnego ściśle związane są z problemami bezpieczeństwa informacyjnego i zarządzania tym bezpieczeństwem. Obejmują one między innymi zagadnienia: rozumienia poli-

tyki bezpieczeństwa informacyjnego (PBI) i znaczenia dokumentów PBI dla prawidłowego funkcjonowania i rozwoju organizacji, grupy, narodu; metod i technik socjotechnicznych stosowanych przez osoby nieuprawnione do pozyskania informacji; znajomości technologii informatycznych pozwalających na zabezpieczenie zbiorów informacji nie będących do wglądu publicznego; dbanie o bezpieczeństwo infrastruktury teleinformatycznej; znajomości zagrożeń generowanych przez cywilizację cyfrową. Edukacja dla bezpieczeństwa informacyjnego winna dotyczyć szczególnie:

- kształcenia kultury bezpieczeństwa w warunkach zagrożenia globalną wojną informacyjną,
- kształcenia kompetencji obywatelskich i współzycia społecznego przygotowujących jednostkę do przeciwstawiania się sterowanym działaniom popierającym i pielęgnującym niewiedzę tłumu,
- kształcenia kompetencji informacyjno-medialnych pozwalających na samodzielny dobór źródeł informacji i własną refleksję nad treścią komunikatów,
- rozwijania kompetencji międzykulturowych i wielokulturowych, dających możliwość rozumienia innych i nie ulegania wpływowi szowinistycznym, nacjonalistycznym, a poprzez to odporności na manipulację,
- rozwijania kompetencji komunikacyjnych, umiejętności negocjacji, prowadzenia dialogu, rozwiązywania konfliktów, wzajemnego poznawania swoich racji wymagających umiejętności analizy i syntezy danych, uogólniania i interdyscyplinarnego podejścia do pozyskanych informacji,
- kształcenia kompetencji obchodzenia się z lękiem i niepewnością oraz funkcjonowania w społeczeństwie ryzyka, pozwalających na racjonalne wykorzystanie wiedzy o zagrożeniach generowanych przez cywilizację technologiczną, w tym o zagrożeniach związanych z atakami cyberterrorystycznymi,
- rozumienia procesów globalizacyjnych i konsekwencji wynikających z konstytuowania się światowego społeczeństwa informacyjnego.

Wymienione powyżej obszary edukacji dla bezpieczeństwa informacyjnego zostały uwzględnione w programie studiów magisterskich realizowanych w Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. W roku akademickim 2015/2016 Instytut Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej, uruchomił w ramach studiów magisterskich na kierunku Bezpieczeństwo Narodowe specjalność o nazwie „Bezpieczeństwo informacyjne w sektorze publicznym”. Uruchomienie jej było odpowiedzią na coraz większe zainteresowanie studentów problematyką wojny informacyjnej, a szczególnie cyberwojny i zagadnieniami bezpiecznego funkcjonowania człowieka w środowisku, w którym informacja przestała być tylko komunikatem, a stała się narzędziem wpływu na zachowania i postawy ludzi³.

³ Więcej informacji na temat specjalności przedstawiłam w (Batorowska, 2018b).

W ramach specjalności realizowanej w wymiarze 240 godzin dydaktycznych, podczas czterech semestrów nauki, studenci uczestniczą w wykładach i ćwiczeniach skoncentrowanych w czterech blokach tematycznych. Otwiera je blok poświęcony problemom szeroko rozumianej kultury bezpieczeństwa informacyjnego. Dotyczy on polityki bezpieczeństwa informacyjnego omawianej w kontekście permanentnego rozwoju technologicznego i powstawania zagrożeń nowej generacji w społeczeństwie informacyjnym (cyberprzestępczości). Nawiązano w ten sposób do problemów współczesnej walki informacyjnej i granic wolności informacyjnej. Znaczenie polityki bezpieczeństwa informacyjnego w organizacji wymaga znajomości zasad tworzenia polityki bezpieczeństwa informacyjnego (PBI) w oparciu o normy z zakresu zasad zabezpieczania informacji, zarządzania ryzykiem w bezpieczeństwie informacji i systemów zarządzania bezpieczeństwem informacji. Stąd nacisk na tworzenie dokumentacji PBI. Studentów zapoznaje się także z prawnymi aspektami ochrony informacji i systemów informacyjnych, w tym ochrony informacji niejawnych i danych osobowych, a także przygotowuje się do skutecznego zarządzania personalnym bezpieczeństwem informacyjnym. Kształci się ich zdolności do rozpoznania oraz analizy podstawowych zagadnień z tego zakresu oraz podjęcia refleksji nad celowością oraz skutecznością przyjętych rozwiązań prawnych. Wiedza ta jest rozszerzona o problemy udostępniania informacji publicznej, wyłączenie dokumentów urzędowych z obszaru informacji publicznej, ograniczenia prawa do informacji itp.

Ważnym zagadnieniem poruszonym w ramach specjalności jest też polityka bezpieczeństwa informacji w przedsiębiorstwie, omawiana w kontekście wpływu kultury organizacyjnej na poziom kultury bezpieczeństwa informacyjnego firmy. W związku z tym wprowadzono przedmiot przybliżający zagadnienia kultury organizacyjnej, głównie takich jej komponentów, jak kultura komunikacyjna i kultura informacyjna. Student wyposażony zostaje w wiedzę i umiejętności pozwalające mu rozpoznawać różne rodzaje kultur organizacyjnych i uwzględniać ich cechy podczas analizy ryzyka związanego z zarządzaniem informacją i zarządzaniem bezpieczeństwem informacyjnym w firmie. Wskazuje się na wagę świadomości informacyjnej organizacji w gospodarce opartej na inwigilacji i charakteryzuje kultury organizacyjne kultywujące inwigilację. Wprowadzono także ćwiczenia z zakresu komunikacji firmy z mediami, które korespondują z tematyką zajęć dotyczących kultury organizacyjnej, szczególnie w kontekście jej kontaktów z otoczeniem. Nie pominięto także zagadnienia kształtowania polityki informacyjnej wybranych podmiotów.

Bardzo ważnym dla zrozumienia istoty walki informacyjnej uczyniono cykl wykładów poświęconych przestępstwom przeciwko bezpieczeństwu informacyjnemu i omówieniu bezprecedensowych incydentów w tym obszarze. Zwraca się w nich uwagę na rodzaje zagrożeń informacyjnych związa-

nych z brakiem dostępu do informacji, jej nadmiarem, dezinformacją, brakiem ochrony własnych zasobów informacyjnych lub brakiem kontroli nad kanałami przepływu informacji. Omawiane incydenty dotyczą przestępczości komputerowej, ataków cyberterroryzmu, walki informacyjnej, zagrożeń asymetrycznych, szpiegostwa itp.

Po takim wprowadzeniu, studentów zapoznaje się z bardziej szczegółowymi zagadnieniami odnoszącymi się do środowiska bezpieczeństwa informacyjnego. Poznają oni techniki manipulacji informacją i jej wpływ na kształtowanie postaw i zachowań użytkowników informacji oraz uzyskiwanie przewagi w wybranych sferach ludzkiej aktywności. Poznają mechanizmy manipulacji umysłem człowieka stosowane przez media i znaczenie wpływu mediów na bezpieczeństwo. Zapoznają się z problemami szeroko rozumianego wywiadu gospodarczego związanego z tajnym i nielegalnym pozyskiwaniem informacji, które są nieodzowne w analizie strategicznej i procesie decyzyjnym. Poznają zasady działania wywiadu i kontrwywiadu gospodarczego w kontekście bezpieczeństwa informacyjnego, ze szczególnym uwzględnieniem metod i technik wywiadowczych w odniesieniu do konkretnych przykładów. Uczą się opracowywania dokumentów analitycznych i scenariuszy związanych z bezpieczeństwem informacji w obszarze gospodarczym. Studentów wyposaża się także w podstawową wiedzę na temat służb analitycznych, ich funkcji i zadań. Gdy studenci dysponują tą wiedzą i umiejętnościami, łatwiej im jest przygotować się do dialogu, jaki może mieć miejsce w sytuacji kryzysowej, między przedstawicielami mediów, społeczeństwa i władz lub pracowników sztabu kryzysowego. Komunikacja z mediami, czyli podmiotu decyzyjnego z dziennikarzami wymaga umiejętności precyzowania komunikatów w taki sposób, aby pomóc poszkodowanym i skłonić ich do działań zgodnych z zamierzeniami sztabu kryzysowego.

Ze względu na opisane powyżej zagrożenia omawiane w programie specjalności „Bezpieczeństwo informacyjne w sektorze publicznym” umieszczono w nim wykłady i ćwiczenia z zakresu zarządzania bezpieczeństwem informacji, szczególnie w zakresie planowania, oceny ryzyka i prowadzenia audytu bezpieczeństwa informacyjnego. Zajęcia te rozszerzone zostały o tematykę klasyfikacji otwartych źródeł informacji oraz ich ewaluację. Umiejętność oceny wiarygodności źródeł i wartości informacji z nich pochodzących pozwala na możliwość dokonywania trafnych ocen i wyciągania wniosków wolnych od zmanipulowanych komentarzy i omówień. Dlatego nie można było zrezygnować z zajęć laboratoryjnych, na których słuchacze poznają i wykorzystują narzędzia wyszukiwania informacji w Internecie oraz techniki przeszukiwania sieci stosowane w infobrokerstwie.

Blok zajęć ze specjalności kończą wykłady i ćwiczenia z edukacji dla bezpieczeństwa informacyjnego podejmujące refleksję nad koniecznością kształtowania kultury bezpieczeństwa informacyjnego całego społeczeństwa.

Specjalizacja uruchomiona na studiach magisterskich dostosowana została do specyfiki Instytutu funkcjonującego na Wydziale Pedagogicznym, przygotowującego studentów do odpowiedzialnego funkcjonowania w środowisku informacyjnym oraz kreowania kultury bezpieczeństwa informacyjnego w wymiarze lokalnym i globalnym. Szczególny nacisk położony został na kształcenie świadomości informacyjnej i uwrażliwienie słuchaczy na ataki informacyjne mające miejsce w warunkach pokoju, wymierzone w instytucje i ludzi reprezentujących sektor publiczny i obywatelski. Ze względu na zmianę struktury uczelni i włączenie IBiEO do Wydziału Politologii, Instytut od roku akademickiego 2018/2019 zmienił nazwę na Instytut Nauk o Bezpieczeństwie, co w konsekwencji wymusza nowelizację programu studiów ww. specjalizacji. W większym stopniu uwaga słuchaczy będzie musiała zostać skoncentrowana na problemach cyberbezpieczeństwa i obrony przed atakami informacyjnymi, rozpoznawania incydentów informacyjnych i postępowania w sytuacji zagrożeń, umiejętności oszacowania ryzyka planowanych operacji informacyjnych, podejmowania decyzji w warunkach permanentnej walki informacyjnej, a także odniesienia problemów bezpieczeństwa informacyjnego do prowadzonej w wymiarze globalnym wojny informacyjnej. Zmieni więc charakter z kursu mającego uświadamiać różnorodność zagrożeń informacyjnych, na które narażony jest człowiek żyjący w świecie rozwiniętych technologii informacyjno-medialnych, na kurs uczący jak postępować w cywilizacji cyfrowej, aby nie stać się celem ataków informacyjnych i narzędziem w walce informacyjnej prowadzonej przez nierozpoznanych agresorów. Jego celem będzie kształtowanie kultury bezpieczeństwa informacyjnego przyszłych ekspertów od bezpieczeństwa państwa, którzy kulturę tę powinni zakorzenić w ich przyszłym środowisku zawodowym i egzekwować od swoich podwładnych.

Wsparcie procesu kształtowania kultury bezpieczeństwa informacyjnego przez bibliotekę

„Biblioteka jako przestrzeń materializacji stosunków społecznych jest jedną z kluczowych instytucji kształtowania dialogu społecznego” (Bartoszek, 2015, s. 6). Biblioteka udostępniając wiedzę staje się propagatorem wiedzy, ale równocześnie narzuca ją swoim klientom. Może zatem koncentrować uwagę czytelników na różnych problemach, w tym na kulturze bezpieczeństwa informacyjnego.

Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL zdefiniowało bibliotekę jako miejsce prowadzenia dysput i kształtowania postaw demokratycznych, w tym także inicjowania obywatelskich projektów partycypacyjnych (Skrzypczak, 2000). Włączenie bibliotek do realizacji statutowych zadań wynika z celów i sposobów działalności CAL określonych jako: wspomaganie rozwoju wspólnot i społeczności lokalnych; wspieranie społecznej,

edukacyjnej, charytatywnej i zawodowej aktywności osób, grup i środowisk lokalnych; animowanie i stymulowanie lokalnego rozwoju w oparciu o aktywność obywatelską; propagowanie czynnego i twórczego sposobu życia mieszkańców społeczności lokalnych w zgodzie z naturą, tradycją i współczesnością; wspieranie działań organizacji, instytucji lokalnych i obywateli działających w obszarze samorządności, kultury, edukacji, przedsiębiorczości, pomocy społecznej, rynku pracy, turystyki i ochrony środowiska; inspirowanie i wspieranie innowacyjnych form funkcjonowania lokalnych instytucji publicznych i pozarządowych; wspieranie działań w zakresie komunikacji społecznej w środowisku lokalnym; tworzenie płaszczyzny do międzynarodowej, ogólnopolskiej i regionalnej współpracy lokalnych liderów oraz instytucji publicznych i pozarządowych; rozwijanie uczestnictwa mieszkańców w życiu publicznym ze szczególnym uwzględnieniem grup marginalizowanych, w tym pozostających bez zatrudnienia, niepełnosprawnych i osób starszych; wspieranie idei integracji europejskiej (Statut Stowarzyszenia Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej).

CAL postrzega bibliotekę jako miejsce aktywne, także w zakresie odpowiedzialności za kształtowanie kultury informacyjnej oraz kultury bezpieczeństwa informacyjnego. Ponieważ definiuje ją także jako miejsce społeczne, miejsce zasobów wiedzy i kultury, miejsce informacji i współpracy, miejsce edukacji każdego wieku, zakłada, że doskonale sprawdza się w organizowaniu spotkań aktywnych mieszkańców inicjujących działania lokalne, wymagające szerokiej refleksji i wiedzy. W ten sposób podtrzymuje rozwój dyskursu obywatelskiego, tworzy zasoby na rzecz budowania tożsamości i poczucia wspólnoty, organizuje lokalną gospodarkę wiedzą. Organizowanie procesów wspólnotowego wytwarzania wiedzy istotnej z punktu widzenia potrzeb środowiska lokalnego, dotyczy coraz częściej problemów bezpiecznego poruszania się w środowisku informacyjnym, szczególnie bezpieczeństwa w sieci. Ale nie tylko. Ze względu na wzrost świadomości życia w warunkach permanentnego ryzyka rośnie potrzeba kreowania atmosfery bezpieczeństwa zarówno w sferze prywatnej jak i publicznej. Przykładem mogą być liczne konferencje, sympozja i wykłady organizowane przez biblioteki, poświęcone ochronie danych osobowych, wdrażaniu zasad RODO, ukrytym zasobom Internetu, kulturze bezpieczeństwa informacyjnego, wirtualnym formom inwigilacji społeczeństwa, polityce bezpieczeństwa informacyjnego, bezpieczeństwu w bibliotece, bezpiecznemu korzystaniu z Internetu przez dzieci, uzależnieniom od komputera i sieci, manipulacji informacją przez mass media, cyberzagrożeniom, patologiom informacyjnym, a także problemom współczesnej walki informacyjnej i incydentom dokumentującym realność wojny informacyjnej oraz jej konsekwencjom dla bezpieczeństwa światowego. Biblioteka jako centrum aktywności lokalnej, organizując kontakt z precyzyjnie dobranymi tekstami kultury, włącza się do edukacji na rzecz aktywnego ich odczytywania, uru-

chamia dyskurs społeczny, zmuszając do refleksji i zachęcając do tworzenia wspólnot wsparcia dla inicjatyw na rzecz kształtowania kultury bezpieczeństwa w środowiskach lokalnych. Dając początek różnym formom lokalnej współpracy, promuje model wspierania rozwoju społecznego wśród aktywnych grup użytkowników bibliotek.

Znaczenie biblioteki w kształtowaniu kultury bezpieczeństwa informacyjnego należy łączyć także z jej działaniami na rzecz uruchamiania giełd wiedzy dla członków społeczności lokalnej, którzy chcą się czegoś nauczyć lub dowiedzieć, chcą nauczyć czegoś innych, opierając się na swojej wiedzy lub umiejętnościach, chcą spotkać ludzi dzielących z nimi podobne zainteresowania. W tym sensie są one placówkami przeciwdziałającymi procesom wykluczenia społecznego (w tym wykluczenia cyfrowego), miejscem edukacji bezpiecznego korzystania z sieci; centrum informacji regionalnej i promowania „małych ojczyzn”; miejscem promocji kultury i tożsamości narodowej, a także miejscem edukacji wielokulturowej i międzykulturowej, przyczyniając się do pokonywania stereotypowych sądów, krzywdzących opinii o innych, przeciwdziałania fobiom, pomagając zrozumieć kulturę i obyczaje innych nacji oraz odnaleźć drogę do porozumienia. Sprzyjają temu organizowane przez biblioteki różnego typu nocne spotkania z kulturą różnych narodów. Kształtowane podczas tych spotkań kompetencje międzykulturowe stanowią ważny komponent budowania kultury bezpieczeństwa rozumianego przez Mariana Lutostańskiego jako praktyczne wytwarzanie i utrzymanie takiego środowiska funkcjonowania jednostki i narodu, które pozwala im zdobyć i umożliwić realizowanie własnych spraw i osiągnięcie autonomicznych celów w akceptowanym komforcie psychicznym, co wymaga wykształcenia wrażliwości dostrzegania każdego negatywnego zjawiska oraz umiejętności oceny jego wpływu na realizację celów narodu (Lutostański, 2014, s. 133-154).

Zakończenie

Środowisko bezpieczeństwa informacyjnego (odnoszące się do sfery kultury mentalnej, organizacyjnej i materialnej) wpływa na sprawne funkcjonowanie systemu bezpieczeństwa informacyjnego kraju. System ten obejmuje sektor publiczny, prywatny oraz obywatelski. Zadaniem tego systemu jest nie tylko przeciwdziałanie zagrożeniom, ale także podejmowanie wyzwań poprzez redukcję ryzyka i wykorzystywanie szans. A to wymaga od grup i indywidualnych obywateli, kultury bezpieczeństwa informacyjnego. W środowisku cyfrowym za ważny komponent kultury bezpieczeństwa należy uznać kulturę informacyjną społeczeństwa. Włączenie społeczeństwa do budowania środowiska bezpieczeństwa informacyjnego powinno dokonywać się poprzez zapobieganie zjawisku wykluczenia informacyjnego; zaangażowanie społeczeństwa w proces weryfikowania odbie-

ranych przekazów informacyjnych; współpracę z organizacjami służącymi zapewnieniu tożsamości narodowej i dziedzictwa kulturowego; podejmowanie inicjatyw kulturalnych wchodzących w skład przedsięwzięć wspierających politykę informacyjną państwa; podwyższanie własnej odporności na ataki informacyjne i świadomości na temat współczesnej wojny informacyjnej. Nie bez przyczyny do zadań preparacyjnych systemu bezpieczeństwa informacyjnego włącza się działania tzw. ogniw wsparcia, czyli naukę, edukację i społeczeństwo (Doktryna Cyberbezpieczeństwa..., 2015, s. 22).

Bibliografia

- Arnoldi, J. (2011). *Ryzyko*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Bartoszek, A. (2015). O światłach biblioteki – społeczne funkcje akademickiej książki. W: D. Pawelec, M. Waga, J. Wittek (red.), *Światła biblioteki otwartej : rola biblioteki akademickiej w kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego* (s. 5-20). Katowice: Oficyna Wydawnicza WW : Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka.
- Batorowska, H. (2018a). Indywidualne zarządzanie informacją zabezpieczeniem przed manipulacją w środowisku płynnej inwigilacji. *Edukacja-Technika-Informatyka, 1*, 135-143.
- Batorowska, H. (2018b). Kształcenie w obszarze bezpieczeństwa informacyjnego. W: M. Kozielska (red.), *Edukacja XXI wieku. Procesy edukacyjne w dobie globalizacji, społeczeństwa informacyjnego i zmian na rynku pracy* (s. 163-172). Poznań: Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa.
- Batorowska, H. (2018c). Kultura bezpieczeństwa informacyjnego. W: R. Klepka, R. Kopeć, O. Wasiuta (red.), *Vademecum bezpieczeństwa* (s. 409-414). Kraków: Libron.
- Batorowska, H. (2016). Perceived self-efficacy vs. actual level of training in personal information and knowledge management. A research report. *Bibliotheca Nostra, 2*, 61-89.
- Batorowska, H. (2017). Przetwarzanie informacji w środowisku jej nadmiarowości i przyspieszenia technologicznego w świetle badań własnych. *Edukacja-Technika-Informatyka, 1*, 177-191.
- Bauman, Z. (2007). *Płynne życie*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Beck, U. (2012). *Spółczesność światowego ryzyka. W poszukiwaniu utraconego bezpieczeństwa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Beck, U. (2002). *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Cieślarczyk, M. (2015). Kultura informacyjna jako element kultury bezpieczeństwa. W: H. Batorowska (red.), *Kultura informacyjna w ujęciu interdyscyplinarnym. Teoria i praktyka* (t. 1) (s. 16-28). Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny.
- Doktryna Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*. (2015). Warszawa: Biuro Bezpieczeństwa Narodowego.
- Filipek, A. (2017). Rola edukacji w kształtowaniu kultury bezpieczeństwa informacyjnego. W: H. Batorowska (red.), *Walka informacyjna. Uwarunkowania*

- *Incydenty – Wyzwania* (s. 170-180). Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny.
- Kamińska-Czubała, B. (2016). *Kultura informacyjna użytkowników informacji – problemy i metody badań*. W: H. Batorowska, Z. Kwiasowski (red.), *Kultura informacyjna w ujęciu interdyscyplinarnym* (t. 2) (s. 55-72). Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny.
- Kamińska-Czubała, B. (2013). *Zachowania informacyjne w życiu codziennym. Informacyjny świat pokolenia Y*. Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Lewandowska, A. (2018). *Wojna informacyjna a teoria patologii przestępstwa informacyjnej*. W: *Technologie morskie dla obronności i bezpieczeństwa. Monografia* (s. 677-689). Gdańsk-Gdynia: Akademia Marynarki Wojennej.
- Lutostański, M. (2014). *Istota i rola kultury bezpieczeństwa w zarządzaniu bezpieczeństwem narodu i państwa*. W: A. Filipek (red.), *Elementy teorii i praktyki transdyscyplinarnych badań problemów bezpieczeństwa*. T. 2, *Bezpieczeństwo i kultura bezpieczeństwa w teorii, w badaniach naukowych i w praktyce* (s. 133-154). Siedlce: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego.
- Materska, K. (2012). *Wymiary zarządzania informacją indywidualną*. W: B. Sosińska-Kalata, E. Chuchro (red.), *Spółczesność i sieć informacyjna: problemy i technologie* (s. 65-79). Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Oleński, J. (2015). *Spółeczne bezpieczeństwo informacyjne podstawą demokratycznego państwa*. *Rocznik Kolegium Analiz Ekonomicznych*, 36, 13-49.
- Oleński, J. (2006). *Infrastruktura informacyjna państwa w globalnej gospodarce*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Skrzypczak, B. (2000). *Mała społeczność – duża aktywność. Rola edukacji w tworzeniu aktywnych grup społecznych*. W: *Aktywizacja społeczności lokalnych. Doświadczenia programu Centrów Aktywności Lokalnej czyli CAL po CALu*. Warszawa: Centrum Aktywności Lokalnej.
- Statut Stowarzyszenia Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL (tekst jednolity na dzień 15.06.2015). Pobrane 8 września 2018, z: <http://www.cal.org.pl/wp-content/uploads/2016/01/STATUT-CAL-oboowi%C4%85zuj%C4%85cy-20.01.2016.pdf>
- Wrzosek, M. (red.) (2017). *Procesy informacyjne w obronności i bezpieczeństwie. Teoria i praktyka*. Warszawa: Akademia Sztuki Wojennej.
- Znyk, P. (2011). *Propaganda – współczesne oblicza. Technologia zabójstwa medialnego*. Łask: Bracia Zybert APR „Gryf”.

Hanna Batorowska

The need for education in the field of information security culture

Abstract

Understanding the need to shape a culture of information security is associated with the perception of society as a collective operating under conditions of permanent risk and uncertainty and the fluidity of life, in which, as Zygmunt Bauman writes, no structures maintain their shape and stable course for too long. The article refers to the need for education in the field of information security culture at the academic level, emphasizing in this education the importance of information culture and information competence. As an example of good practice in this area, classes were taught as part of the Information security in the public sector in master's studies at the Institute of Safety and Citizenship Education of the Pedagogical University of Krakow. It was considered necessary to include content from this area in the study program, not only in the direction of national security, in order to support state actions aimed at shaping the resilience of the society to information attacks. University libraries can cooperate with didactic units in this area and implement some of the exercises themselves, eg. in the area of safe use of information resources and individual information management that provides the entity with the possibility of, among others, securing against manipulation in a liquid surveillance environment.

Keywords: information security culture, information security, education for security, information awareness, information culture

Hanna Batorowska

Potrzeba edukacji w zakresie kultury bezpieczeństwa informacyjnego

Streszczenie

Rozumienie potrzeby kształtowania kultury bezpieczeństwa informacyjnego wiąże się z postrzeganiem społeczeństwa jako zbiorowości funkcjonującej w warunkach permanentnego ryzyka i niepewności oraz płynności życia, w którym – jak pisze Zygmunt Bauman – żadne struktury nie zachowują zbyt długo swojego kształtu i stabilnego kursu. W artykule odniesiono się do potrzeby kształcenia w zakresie kultury bezpieczeństwa informacyjnego na poziomie akademickim, akcentując w tej edukacji znaczenie kultury informacyjnej i kompetencji informacyjnych. Jako przykład dobrej praktyki w tym zakresie przywołano zajęcia realizowane w ramach specjalności *Bezpieczeństwo informacyjne w sektorze publicznym* na studiach magisterskich w Instytucie Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Uznano za konieczne włączenie treści z tego obszaru do programu studiów nie tylko na kierunku bezpieczeństwo narodowe, aby w ten sposób wesprzeć działania państwa mające na celu kształtowanie odporności społeczeństwa na ataki informacyjne. Biblioteki uczelniane mogą w tym obszarze współpracować z jednostkami dydaktycznymi i same realizować część ćwiczeń, np. w zakresie bezpiecznego korzystania z zasobów informacyjnych oraz indywidualnego zarządzania informacją, które daje podmiotowi możliwość, między innymi zabezpieczenia się przed manipulacją w środowisku płynnej inwigilacji.

Słowa kluczowe: kultura bezpieczeństwa informacyjnego, bezpieczeństwo informacyjne, edukacja dla bezpieczeństwa, świadomość informacyjna, kultura informacyjna